

Przyjmowanie perspektywy społecznej: o egzocentryzmie i empatii jako dyspozycyjnych przejawach procesu i ich związkach ze spostrzeganiem innych

Anna Szuster, Alicja Gniewek, Agnieszka Wojnarowska

Wydział Psychologii, Uniwersytet Warszawski

Badania pokazują, że przyjmowanie perspektywy zewnętrznej – zarówno aktywizowane sytuacyjnie, jak i rozumiane jako względnie stała dyspozycja – może znacząco modyfikować interpersonalne i międzygrupowe relacje, np. poprzez hamowanie agresji czy ograniczanie stereotypizacji. W prezentowanych badaniach eksplorowano związki pomiędzy dwoma przejawami przyjmowania perspektywy – egzocentryzmem i empatią a spostrzeganiem i ocenianiem innych ludzi. Badanie pierwsze ($N = 94$) koncentrowało się wokół spostrzegania emocji innych ludzi, w tym zjawiska infrahumanizacji, badanie drugie ($N = 120$) dotyczyło postaw wobec osoby należącej do innej grupy wyznaniowej. Wyniki pokazują, że egzocentryzm, którego definicyjnym przejawem jest koncentracja na sytuacji innej osoby, współwystępuje z ograniczeniem tendencyjnego spostrzegania emocjonalności innych. Im wyższe nasilenie egzocentryzmu, tym większa przypisywana innym intensywność przeżywania emocji. Ujawniono także negatywną korelację egzocentryzmu z infrahumanizacją. Dyspozycyjna empatia jako przejaw przyjmowania perspektywy okazała się współwystępować ze wzrostem pozytywnych ustosunkowań wobec innych, w postaci opinii dotyczących wrażenia i adekwatności zachowania, a na poziomie tendencji także oceny kompetencji. Empatia okazuje się również być związana z dystansem psychologicznym wobec osoby należącej do odmiennej kategorii wyznaniowej. Uzyskane rezultaty interpretowane są w kategoriach nadrzędnego procesu przyjmowania perspektywy innego, wskazując w szczególności na jego dyspozycyjny aspekt. Pozostają także spójne ze zgromadzonymi dotychczas wynikami potwierdzającymi modyfikującą rolę przyjmowania perspektywy w percepcji społecznej i ograniczaniu zniekształceń społecznych.

Słowa kluczowe: *przyjmowanie perspektywy innego, empatia, egzocentryzm, orientacja prospołeczna, infrahumanizacja, emocje*

WPROWADZENIE

Przedmiotem prezentowanych badań są związki pomiędzy wybranymi przejawami społecznego przyjmowania

perspektywy a ustosunkowaniami wobec osób spoza własnej kategorii społecznej. Wiele danych potwierdza

Anna Szuster, Wydział Psychologii, Uniwersytet Warszawski, ul. Stawki 5/7, 00-183 Warszawa, e-mail: hanka@psych.uw.edu.pl.
Alicja Gniewek, Wydział Psychologii, Uniwersytet Warszawski, ul. Stawki 5/7, 00-183 Warszawa, e-mail: alicja.gniewek@psych.uw.edu.pl
Agnieszka Wojnarowska, Wydział Psychologii, Uniwersytet Warszawski, ul. Stawki 5/7, 00-183 Warszawa, e-mail: awojnarowska@psych.uw.edu.pl
Korespondencję w sprawie artykułu prosimy kierować do Anny Szuster, e-mail: hanka@psych.uw.edu.pl

Badanie 1 zostało sfinansowane z funduszy Wydziału Psychologii UW na badania własne dla mgr Agnieszki Wojnarowskiej (BW 192716/2010).

Przygotowanie tekstu oraz części materiałów do badania 2 zostało sfinansowane z funduszy Czech Science Foundation w ramach programu *Prosocial behavior and its personality aspects in the context of volunteering* (407/11/0380) oraz z funduszy Wydziału Psychologii na badania statutowe dla dr hab. Anny Szuster (BST 164610/2012). Serdecznie dziękujemy dr Annie Błaszczak za pomoc w realizacji części badania 1 oraz mgr Dominice Skorb za pomoc w realizacji badania 2.

modyfikującą rolę przyjmowania perspektywy w różnych obszarach społecznego funkcjonowania, w szczególności zaś jego sytuacyjnego aspektu. W badaniach własnych skoncentrowano się na dyspozycyjnym aspekcie zjawiska. Oczekiwano związków pomiędzy dwoma dyspozycyjnymi przejawami przyjmowania perspektywy: egzocentryzmem i empatią a spostrzeganiem emocjonalności i ocenianiem innych w kontekście międzygrupowym.

Konstrukt przyjmowania perspektywy ma złożony, wielowymiarowy charakter. Jego genezę wyznaczają procesy rozwojowe, natomiast jego dalszy rozwój uwarunkowany jest motywacyjnie (Gehlbach, Brinkworth, Wang, 2012). Punktem wyjścia dla formowania procesów przyjmowania perspektywy jest społeczna natura ludzkiego umysłu, który ewolucyjnie został predystynowany do wychwytywania i przetwarzania informacji o charakterze społecznym (Ohme, 2003; Frith, Frith, 2007). Proces przyjmowania społecznej perspektywy stanowi element wielu zjawisk (wyznaczonych przez różne poziomy psychicznego funkcjonowania), które budują synergię między ludźmi. Ujawnia się w niewerbalnych zachowaniach aktywowanych w odpowiedzi na reakcje innych (Ambady, Rosenthal, 1993), w obszarze ucieleśnienia (*embodiment*), wskazującego na regulacyjne znaczenie aktywizacji reprezentacji cielesnych, których źródłem jest kontakt z inną osobą (Winkelman, Niedenthal, 2009), w codziennym i powszechnym identyfikowaniu stanów mentalnych innych ludzi, sądach na temat tego, co myślą i czują (Ames, 2004). Znajduje także odbicie w społecznej projekcji (Krueger, 2007), w obszarze interpersonalnej wrażliwości (Hall, Andrzejewski, Topchick, 2009), w inteligencji emocjonalnej (Mayer, Salovey, Caruso, 2008) czy w procesach przyjmowania ról społecznych (Selman, 1975). Elementy przyjmowania perspektywy są obecne w empatii zarówno afektywnej, rozumianej jako wrażliwość empatyczna (Ickes, 1997), jak i poznawczej, określanej jako rozumienie innych (Decety, Jackson, 2004), a także egzocentryzmie, będącym rodzajem motywacji prospołecznej, której źródłem jest stan, sytuacja drugiej osoby (Karyłowski, 1982; Szuster, 2005).

Przyjmowanie społecznej perspektywy rozumiane jest jako proces, w trakcie którego obserwator rejestruje myśli, uczucia i motywacje jednej lub kilku osób. Zarazem jednak uznaje odmienną ich punktu widzenia, stara się zrozumieć, jak inni spostrzegają tę sytuację (Gehlbach i in., 2012). Wskazuje się na sytuacyjny i dyspozycyjny kontekst przyjmowania perspektywy. Pierwszy aktywowany jest najczęściej instrukcją wyobrażenia sobie uczuć, myśli czy przewidywanych zachowań innej osoby. Sytuacyjna aktywizacja perspektywy okazała się być antidotum na negatywne relacje międzygrupowe (Crisp, Hewstone, 2006; Drogosz, Bilewicz, Kofta, 2012) czy stereotypizację ze względu

na wiek (Galinsky, Moskowitz, 2000). Ograniczała także zachowania wspierające przemoc w internecie (Barlińska, Szuster, Winiewski, 2013, 2015).

Dyspozycyjny aspekt przyjmowania perspektywy jest mniej obecny w poszukiwaniach empirycznych, dlatego w prezentowanych badaniach uznano za ważne wskazać na jego znaczenie w regulacji społecznego funkcjonowania. Koncentrować się będziemy na dwóch dyspozycyjnych przejawach procesu przyjmowania perspektywy – egzocentryzmie i empatii. Ich powiązanie najpełniej ujawnia model empatia–altruizm Batsona (1991). Odróżnia się w nim empatyczną przykrość – rodzaj osobistego dyskomfortu wynikającego z dostrzeżonej potrzeby innej osoby, oraz empatyczną troskę – rodzaj afektu, którego źródłem jest sytuacja innej osoby *per se*. Tylko ta ostatnia angażuje procesy przyjmowania perspektywy, a afekt powstaje w rezultacie koncentracji na sytuacji innej, podczas gdy empatyczna przykrość skupia się na własnym dyskomforcie. Podobny rodzaj regulacji postulowany jest przez mechanizmy egzocentryczne (Karyłowski, 1982). Generują one motywację altruistyczną pochodną od antycypacji poprawy sytuacji innej osoby. Mechanizmy egzocentryzmu i empatycznej troski sprzyjają zaangażowaniu w sprawy innych nawet wtedy, gdy osobiste sprawstwo udzielenia pomocy jest ograniczone bądź okoliczności sprzyjają zignorowaniu możliwości jej udzielenia, to właśnie poprawa sytuacji innej, a nie redukcja własnego dyskomfortu, określa bowiem psychologiczną istotę zaangażowania wyznaczonego empatyczną troską i egzocentryzmem (Batson, 1991; Szuster, 2005).

Regulacyjne znaczenie empatii i egzocentryzmu daleko wykracza poza domenę prospołeczności. Oczekujemy, że istnieje związek pomiędzy nasileniem indywidualnej dyspozycji, jaką jest orientacja egzocentryczna i wrażliwość empatyczna, a nasileniem automatycznych następstw kategoryzacji społecznych w zakresie spostrzegania emocjonalnego funkcjonowania innych, w tym infrahumanizacji oraz ustosunkowań w postaci ocen dotyczących innej.

BADANIE 1. EGZOCENTRYZM A SPOSTRZEGANIE EMOCJONALNEGO FUNKCJONOWANIA INNYCH

Pierwotne rozróżnienie endo- vs. egzocentryzmu dotyczyło typów motywacji zachowań altruistycznych (Karyłowski, 1978, 1982). Rezultaty gromadzonych przez ponad dekadę badań (Górecka, Szuster, 2011; Jarymowicz, 1994; Jarymowicz, Szuster, 2014; Reykowski, 1979; Szuster, 2005; Szuster, Karwowska, 2007; Szuster, Rutkowska, 2008) przekonują, że mamy do czynienia z dwiema różnymi orientacjami umysłowymi o różnych podstawach strukturalnych i skutkach dla funkcjonowania, orientacjami, które wyznaczają odmienny przebieg procesów poznawczych,

emocjonalnych i behawioralnych, wykraczających dalece poza sferę zachowań prospołecznych. Dominacja egzocentryzmu okazała się ograniczać zniekształcenia poznawcze, których przejawem jest asymetria egocentryczna (Codol, Jarymowicz, Kamińska-Feldman, Szuster-Zbrojewicz, 1989; Kamińska-Feldman, 1994; Szuster, 2005), oraz motywacyjne w postaci efektów generalizacji Ja (Borodo, 2009; Szuster, 2008), w tym autowaloryzacyjne – np. efekt trzeciej osoby (Górecka, Szuster, 2011). To ostatnie zniekształcenie dotyczyło antycypacji własnych i cudzych zachowań moralnych w sytuacjach dylematów. Tylko osoby egzocentryczne nie ujawniły tego typowego efektu, polegającego na przypisywaniu innym większej niż sobie (Ja) skłonności do zachowań sprzecznych z normami moralnymi (por. dylematy moralne: Greene, Nystrom, Engell, Darley, Cohen, 2004; także: Górecka, Szuster, 2011). Dominacja egzocentryzmu modyfikowała nie tylko funkcjonowanie w relacjach o charakterze interpersonalnym, ale także wpływała na przebieg procesów wartościowania, ograniczając wpływ podprogowo indukowanego afektu na ocenianie (Karwowska, Szuster, 2006; Szuster, Karwowska, 2007). Wreszcie przebieg procesów kategoryzacji – z natury rzeczy dotyczący relacji międzygrupowych – u osób o dominacji egzocentryzmu okazał się charakteryzować mniejszą pochopnością i powierzchownością. Egzocentrycy niżej oceniali użyteczność atrybutów wyglądu zewnętrznego jako kryterium przynależności osoby do kategorii narodowościowej czy wyznaniowej niż osoby o dominacji endocentryzmu (Szuster, 2005). W badaniach eksperymentalnych Maison (2012) osoby egzocentryczne wyżej oceniały reklamę społeczną i w większym stopniu deklarowały zaangażowanie we wspieraną przez nią akcję niezależnie od tego, kto był beneficjentem pomocy: osoby z porażeniem mózgowym czy osoby uzależnione. Tymczasem postawy osób endocentrycznych były zróżnicowane w zależności od tego, czy adresaci pomocy byli potencjalnie odpowiedzialni za swoje położenie. Wspierali więc bardziej osoby z porażeniem mózgowym niż narkomanów. W innych badaniach egzocentryzm okazał się modyfikować efekty asymetrii w spostrzeganiu dystansów My–Inni (Kamińska-Feldman, 1994; Szuster, 2005; Jarymowicz, Kamińska-Feldman, Szuster, 2016). Wpływ egzocentryzmu ujawnił się także w obszarze dotyczącym emocji – sprzyjał szybszemu rozpoznawaniu ekspresji mimicznych zdegradowanych emocji podstawowych (Różycka, 2008) i większej trafności rozpoznawania emocji mieszanych w teście *Skali inteligencji emocjonalnej – twarze* (SIE-T; Bielska, 2008). Przywołane rezultaty stały się przesłanką oczekiwań związanych z ograniczeniem typowych efektów atrybucji emocji w relacjach międzygrupowych.

Spostrzeganie emocjonalności jako wymiar wyznaczający relacje międzygrupowe

Spostrzeganie emocjonalności w relacjach międzygrupowych wyznaczone jest procesem kategoryzacji. Sposób atrybucji emocji zróżnicowanych ze względu na znak „swój” i „obcy” bywa często wskazywany jako przejaw procesów faworyzacji bądź dyskryminacji (Tajfel, 1961, 1978). Wyraża się on przypisywaniem własnej grupie emocji pozytywnych, a grupie obcej emocji negatywnych (Goćłowska, 2007; Jurewicz, 2014; Tarnowska, 2009; Tarnowska, Sławuta, Kofta, 2012). Takie strategie atrybuowania emocji ze względu na znak ujawniono także w badaniach realizowanych w paradygmacie grupy minimalnej (Tarnowska, 2009; Tarnowska i in., 2012). Efekty faworyzacji i dyskryminacji nasilają się u osób o wysokiej identyfikacji z własną grupą. Przejawy dyskryminacji w zakresie atrybucji emocji dotyczą w szczególności grup pozostających w długotrwałym konflikcie (Bar-Tal, 1999, 2013; Tarnowska i in., 2012).

Dostępność emocji jest niewątpliwie większa w odniesieniu do własnej osoby i własnej grupy. Doświadczenia dotyczące emocjonalności innych, z natury rzeczy dostępne, wymagają zaangażowania uwagi i procesów poznawczych nadających znaczenie złożonym wskazówkom. To zapewne sprawia, że często stwierdza się efekt polegający na przypisywaniu innym mniejszej intensywności przeżywanych emocji w porównaniu z Ja czy grupą własną (Mackiewicz, 2008; Tarnowska, 2009). To także swoiste zniekształcenie „produkowane” przez automatyczne funkcje umysłu. Nie ma przecież powodu obiektywnie przypuszczać, że inni ludzie mniej intensywnie przeżywają emocje niż Ja tylko dlatego, że są mniej dostępni poznawczo.

Fenomen infrahumanizacji wykracza poza proste przejawy faworyzacji i dyskryminacji (Drogosz i in., 2012). Jego istota wyraża się w skłonności do spostrzegania człowieczeństwa jako esencjalnej właściwości grupy własnej, podczas gdy jest ono odmawiane członkom grupy obcej. Człowieczeństwo zaś ujawnia się w zdolności do przeżywania złożonych, swoiście ludzkich emocji, których źródłem jest nowa kora mózgowa. Kryterium stanowi więc wymiar pierwotności–wtórnoci emocji, a nie jej znak. Efekt infrahumanizacji przejawia się odmienną atrybucją emocji uznawanych za typowo ludzkie (wtórnych, tj. melancholia) i emocji, do których przeżywania zdolni są zarówno ludzie, jak i zwierzęta (pierwotnych, tj. gniew). O ile nasilenie przeżywania emocji pierwotnych nie różnicuje członków grupy własnej i obcej, o tyle wtórne w większym stopniu charakteryzują członków grupy własnej (Leyens 2000; Leyens i in., 2001). Infrahumanizacja pojawia się w relacjach między grupami nawet wtedy, gdy obiektywnie brak ku temu powodów (tj. konfliktu czy różnic światopoglądowych; Baran,

2007). Obecna jest także w warunkach grup minimalnych (Miroslawska, Kofta, 2007). Ponadto uważana jest za automatyczny efekt, ujawnia się w IAT: czas kategoryzacji emocji wtórnych do kategorii „my” jest krótszy niż w przypadku kategorii „inni” (Leyens, 2000; Leyens i in., 2001). Zjawisko to można interpretować w kategoriach błędu atrybucji. Jego pojawienie się może być osłabione, a nawet zablokowane, w warunkach wolnych zasobów poznawczych oraz działania intencjonalnego (Leyens, Demoulin, Vaes, Gaunt, Paladino, 2007). Warunki inteligentnej rywalizacji (Baran, 2007), a także intencjonalne naśladowanie ekspresji mimicznej innej osoby (Szuster, Wojnarowska, Wieteska, 2012; Szuster, Wojnarowska, 2016), personalizacja (Miller, 2002) oraz rekategoryzacja (Dovidio, Gaertner, Kafati, 2000) sprzyjają jej ograniczeniu.

Hipotezy. Przywołane rezultaty stanowiły przesłanki dla oczekiwania związków egzocentryzmu z atrybucją emocji członkom grupy obcej. Spodziewano się, że egzocentryzm będzie współwystępował ze spostrzeganiem emocjonalności innych, względnie niezależnym od strategii generowanych procesem kategoryzacji, w tym efektu infrahumanizacji oraz przejawów faworyzacji i dyskryminacji spostrzegania własnej i obcej grupy na wymiarach emocji pozytywnych i negatywnych.

W szczególności oczekiwano, że:

1) Egzocentryzm współwystępuje ze spostrzeganiem emocjonalności innych ludzi – im wyższy egzocentryzm, tym większa atrybuowana częstość przeżywania emocji pierwotnych, wtórnych i pozytywnych przez innych. Prawidłowość ta nie wystąpi w odniesieniu do atrybucji emocji o znaku negatywnym.

2) Egzocentryzm współwystępuje z ograniczeniem efektu infrahumanizacji – im wyższy egzocentryzm, tym niższy poziom infrahumanizacji.

Metoda

Badanie miało charakter korelacyjny i kwestionariuszowy.

Operacjonalizacja zmiennych: Nasilenie egzocentryzmu. Wykorzystano kwestionariusz *Wypadek w górach* (Szuster, 2005). Zawiera on historię turysty, który wyszedł ze schroniska w góry podczas niepewnej pogody i nie wrócił na noc. Jego nieobecność została zauważona i jest przedmiotem rozmów w schronisku. Pod opowiadaniem znajduje się lista możliwych refleksji i reakcji, jakie mogą pojawić się w takiej sytuacji. Zadaniem osoby badanej jest wskazanie tych, które byłyby jej najbliższe. Połowa z nich odzwierciedla myśli i refleksje, w których pomoc jest pochodna od koncentracji na Ja, a zatem jest związana z motywacją endocentryczną („Żle bym się czuł, gdybym

nie pomógł”), druga połowa zaś odzwierciedla motywy egzocentryczne, pochodne od koncentracji na sytuacji osoby potrzebującej („On pewnie liczy na pomoc, nie można go zawieść”). Wskaźnikiem nasilenia egzocentryzmu jest różnica między liczbą zakreślonych argumentów egzocentrycznych i endocentrycznych – im wyższy wskaźnik, tym wyższe nasilenie egzocentryzmu¹.

Atrybucja emocji. Wykorzystano *Kwestionariusz emocji* (adaptacja kwestionariusza Leyensa: Miroslawska, Kofta, 2007). Zawiera on listę 28 emocji, zróżnicowanych ze względu na znak (pozytywne vs. negatywne) i złożoność (pierwotne vs. wtórne), oraz siedmiostopniowe skale, których poszczególne punkty opisują częstość przeżywania emocji (gdzie 1 oznacza *Tego uczucia inni nie doznają nigdy*, a 7 – *To uczucie inni ludzie odczuwają bardzo często*).

Częstość przeżywania emocji określana jest dwukrotnie: najpierw w odniesieniu do członków grupy własnej (kategoria określona w instrukcji kwestionariusza – „studenci Twojej uczelni”), a następnie w odniesieniu do grupy obcej („studenci innej uczelni”).

Wyróżniono następujące wskaźniki:

- średnia częstość przeżywania wszystkich emocji atrybuowana grupie własnej (emocje My) i grupie obcej (emocje Inni);
- średnia częstość przeżywania emocji pierwotnych atrybuowana grupie własnej (E pierwotne My) i grupie obcej (E pierwotne Inni);
- średnia częstość przeżywania emocji wtórnych atrybuowana grupie własnej (E wtórne My) i grupie obcej (E wtórne Inni);
- średnia częstość przeżywania emocji pozytywnych atrybuowana grupie własnej (E pozytywne My) i grupie obcej (E pozytywne Inni);
- średnia częstość przeżywania emocji negatywnych atrybuowana grupie własnej (E negatywne My) i grupie obcej (E negatywne Inni);
- nasilenie infrahumanizacji (INFRA), wyrażające się wzorem:

$$INFRA = E \text{ wtórne My} / E \text{ My} - E \text{ wtórne Inni} / E \text{ Inni}$$

Osoby badane. W badaniu wzięły udział 94 osoby w wieku 19–25 lat ($M = 22,18$; $SD = 1,66$), studentki różnych wydziałów Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

¹ Parametry psychometryczne kwestionariusza *Wypadek w górach*: stałość w czasie $r = 0,52$; $p < 0,01$, brak związku ze skalą aprobaty społecznej $r = 0,14$, n.i., trafność zewnętrzna $r = 0,78$; $p < 0,001$ z *Kwestionariuszem endo- egzocentryzmu moralnego* (KEEM) J. Karyłowskiego (zob. też: Szuster, 2005).

Procedura. Badanie realizowane było w dwóch etapach, z których każdy przebiegał w warunkach grupowych. W pierwszym badani wypełniali *Kwestionariusz emocji* w wersji „My”, a po kilkudziesięciu minutach przerwy w wersji „Inni”. Po upływie tygodnia wypełniali kwestionariusz *Wypadek w górach*. Badanie miało charakter anonimowy.

Wyniki

Matrycę korelacji oraz podstawowe statystyki opisowe dla zmiennych uwzględnionych w badaniu przedstawia tabela 1.

Wyniki analiz korelacji wykazały **dodatnią, istotną** współzależność pomiędzy egzocentryzmem a atrybuowaną członkom grupy obcej częstością przeżywania emocji, w tym: wszystkich emocji [$r(94) = 0,247; p < 0,02$], emocji pierwotnych [$r(94) = 0,258; p < 0,02$], emocji wtórnych [$r(94) = 0,223; p < 0,05$]. Na poziomie tendencji ujawniła się korelacja egzocentryzmu z nasileniem emocji pozytywnych atrybuowanych grupie obcej [$r(94) = 0,200; p < 0,06$]. Nie ujawniła się natomiast korelacja egzocentryzmu z atrybucją

częstości przeżywania emocji negatywnych przez członków grupy obcej.

Kolejna analiza korelacji ujawniła **ujemną, istotną** współzależność między egzocentryzmem a nasileniem infracyberizacji [$r(89) = -0,300; p < 0,005$]. Im większe nasilenie egzocentryzmu, tym mniejsze nasilenie efektu infracyberizacji.

Pozostałe korelacje okazały się nieistotne – nie wykazano współzależności egzocentryzmu i częstości emocji atrybuowanych grupie własnej.

Dyskusja

Uzyskane rezultaty potwierdzają oczekiwania zawarte w hipotezach. Wskazują, że egzocentryzm współwystępuje z atrybucją emocji, a zależność dotyczy wyłącznie grupy obcej. Im większe nasilenie egzocentryzmu, tym większe nasilenie emocji atrybuowanych grupie obcej. Dotyczy to wszystkich emocji, zarówno pierwotnych, jak i wtórnych, a także (na poziomie tendencji) emocji pozytywnych. W tym kontekście wymowny wydaje się brak związku pomiędzy egzocentryzmem a atrybucją negatywnych emocji grupie

Tabela 1

Macierz korelacji badanych zmiennych

	M	SD	1	2	3	4	5
1. Egzocentryzm	2,48	2,02	–				
2. Poziom infracyberizacji	0,01	0,02	-0,300**	–			
Grupa własna							
3. Ocena częstości przeżywania wszystkich emocji	4,01	0,66	-0,125	0,075	–		
4. Ocena częstości przeżywania emocji pierwotnych	4,03	0,75	-0,113	0,049	0,387**	–	
5. Ocena częstości przeżywania emocji wtórnych	3,99	0,62	-0,117	-0,039	0,423**	0,358**	–
6. Ocena częstości przeżywania emocji pozytywnych	4,76	0,69	-0,093	-0,01	0,383**	0,389**	0,367**
7. Ocena częstości przeżywania emocji negatywnych	3,26	1,13	-0,153	0,024	0,427**	0,413**	0,433**
Grupa obca							
8. Ocena częstości przeżywania wszystkich emocji	4,21	0,58	0,247*	-0,134	0,405**	0,095	0,114
9. Ocena częstości przeżywania emocji pierwotnych	4,34	0,57	0,258*	0,053	0,357**	0,076	0,025
10. Ocena częstości przeżywania emocji wtórnych	4,09	0,58	0,223*	-0,313**	0,392**	0,083	0,170
11. Ocena częstości przeżywania emocji pozytywnych	4,20	0,51	0,200(t)	-0,230**	0,283**	0,380**	0,401**
12. Ocena częstości przeżywania emocji negatywnych	4,25	0,95	0,174	-0,021	0,346**	-0,148	-0,129

(t) $p < 0,06$; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

ciąg dalszy tabeli 1 na następnej stronie

ciąg dalszy tabeli 1 z poprzedniej strony

	6	7	8	9	10	11
1. Egzocentryzm						
2. Poziom infrahumanizacji						
Grupa własna						
3. Ocena częstości przeżywania wszystkich emocji						
4. Ocena częstości przeżywania emocji pierwotnych						
5. Ocena częstości przeżywania emocji wtórnych						
6. Ocena częstości przeżywania emocji pozytywnych	–					
7. Ocena częstości przeżywania emocji negatywnych	0,401**	–				
Grupa obca						
8. Ocena częstości przeżywania wszystkich emocji	0,073	0,142	–			
9. Ocena częstości przeżywania emocji pierwotnych	0,016	0,094	0,929**	–		
10. Ocena częstości przeżywania emocji wtórnych	0,104	0,143	0,919**	0,707**	–	
11. Ocena częstości przeżywania emocji pozytywnych	0,431**	0,336**	0,672**	0,553**	0,693**	–
12. Ocena częstości przeżywania emocji negatywnych	–0,208*	–0,049	0,864**	0,849**	0,733**	0,208*

(t) $p < 0,06$; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Źródło: tabele 1–2 – opracowanie własne.

obcej, która bywa interpretowana jako swoisty przejaw dyskryminacji (por. Tarnowska, 2009).

Po raz kolejny uzyskano potwierdzenie związku pomiędzy zjawiskami psychologicznymi regulującymi proces przyjmowania perspektywy a infrahumanizacją (por. Szuster i in., 2012). W poprzednich badaniach ujawniono znaczenie interakcji czynników sytuacyjnych i dyspozycyjnych aktywizujących proces przyjmowania perspektywy dla ograniczenia infrahumanizacji – naśladowania innej osoby i łatwości koncentrowania uwagi na sytuacji zewnętrznej. Tym razem to właściwość dyspozycyjna egzocentryzm okazała się negatywnie współwystępować z nasileniem infrahumanizacji: im wyższe nasilenie egzocentryzmu, tym mniejsze nasilenie przejawów subtelnej dehumanizacji innych.

Tendencji w spostrzeganiu i przypisywaniu emocji innym dowodzą dziesiątki badań, a infrahumanizacja okazała się predyktorem poważnych, negatywnych przejawów międzygrupowych relacji (np. nienawiści, przemocy; Drogosz i in., 2012). Niewiele wiemy natomiast o możliwościach jej ograniczenia. Prezentowane wyniki stanowią przesłankę dla kolejnych badań eksperymentalnych weryfikujących już kierunkowe hipotezy wskazujące, że orientacja egzocentryczna ogranicza automatyczny

i stereotypowy sposób spostrzegania innych ludzi także w obszarze emocjonalnego funkcjonowania.

Jakie właściwości generowane przez mechanizmy egzocentryczne sprzyjają ograniczeniu takiej tendencyjności? Wydaje się, że można wskazać dwie: (1) specyfikę przebiegu procesów kategoryzacji oraz (2) ograniczenie dominującej roli Ja. Uproszczenie i unegatywnienie obrazu innych to typowe, automatycznie generowane efekty kategoryzacji. Wydaje się, że egzocentryzm jest przykładem czynnika motywacyjnego (wskazywanego w modelu Fiske, Neuberg, 1990), sprzyjającego zindywidualizowanemu, atrybucyjnemu przetwarzaniu. Spójne z taką interpretacją są rezultaty dwóch badań. W pierwszym dominacja orientacji egzocentrycznej sprzyjała ograniczeniu pochopnej i powierzchownej kategoryzacji nieznanymi osobami do kategorii narodowościowych (Szuster, 2005). W drugim ujawniono preferencję do posługiwania się autonomicznym kryterium wartościowania innych ludzi u osób o dominacji orientacji egzocentrycznej (Rutkowska, Szuster, 2011). Tylko kryterium autonomiczne, w przeciwieństwie do utylitarnego, normatywnego i osobowego, czyni podstawą wartościowania immanentne właściwości osoby, niezależnie od ich użyteczności dla Ja czy zgodności z normami. To wyznacza taki sam status ontologiczny spostrzegającego

i spostrzeganego. Można sądzić, że źródłem regulacyjnej roli egzocentryzmu, także w relacjach międzygrupowych, jest selektywność i atrybucyjny charakter procesu kategoryzacji, a także dobrze ukształtowany system standardów poza-Ja, definiujący stany normalne i pożądane dla innych (Reykowski, 1979).

Druga właściwość egzocentryzmu, odpowiadająca za modyfikację zniekształceń w spostrzeganiu innych, to ograniczenie nawykowej, automatycznej dominacji Ja. Chroniczna dostępność Ja czyni własną emocjonalność szczególnie wyrazistą. Sprawia, że inni, na zasadzie kontrastu, jawią się nie jako wyrazista figura (jak Ja), ale zaledwie jako tło. W prezentowanym badaniu ograniczenie tego zniekształcenia ujawnia się w zakresie atrybucji innym większej częstości przeżywania emocji wtórnych i pierwotnych.

Potwierdzono więc oczekiwania, że egzocentryzm współwystępuje z ograniczaniem tendencyjności pochodnej od procesów kategoryzacji, przejawiającej się budowaniem uproszczonego obrazu emocjonalności innych.

BADANIE 2. DYSPOZYCYJNA EMPATIA A MOŻLIWOŚĆ OGRANICZANIA USTOSUNKOWAŃ POCHODNYCH OD PRZYNALEŻNOŚCI KATEGORIALNEJ

Fundamentalnym warunkiem pojawienia się pobudzenia empatycznego jest inna osoba. Baron-Cohen precyzuje wręcz, że „empatia występuje wtedy, gdy zawieszamy jednolite koncentrację uwagi i przyjmujemy perspektywę dwuogniskową” (2014, s. 31). To buduje pomost pomiędzy empatią a przyjmowaniem perspektywy innego. Większość współczesnych podejść podkreśla rozdzielność osoby spostrzegającej, odbierającej emocję od osoby przeżywającej tę emocję oraz aktywny charakter procesu empatii. To odróżnia empatię od zjawiska „zakażenia emocjonalnego” (Wróbel, 2008), które jest jednak jej ważnym elementem. Sama empatia natomiast stanowi coś więcej. Wprowadza bowiem swoiste „filtry” między własnym i cudzym stanem emocjonalnym (Eisenberg, Strayer, 1987; de Waal, 2012).

Automatyczna zdolność reagowania empatycznym pobudzeniem na sytuację dyskomfortu innej osoby jest pierwotną, uniwersalną właściwością ludzką. W miarę rozwoju reakcja na sytuację innej osoby w coraz większym stopniu uwarunkowana jest czynnikami poznawczymi – kształtuje się empatia poznawcza. Określana jako zdolność rozumienia przekonań, uczuć i zamiarów innych (Decety, Jackson, 2004) angażuje bardziej złożone procesy poznawcze (Hoffman, 2006). Generuje nowe możliwości: niezależnia reakcję od bezpośredniego kontaktu z bodźcem, a język staje się pośrednikiem we wzbudzaniu pobudzenia empatycznego. Ponadto kształtuje umiejętność antycypacji konsekwencji

własnych zachowań dla innych. Empatia poznawcza jest źródłem afektu, ale o innym, postpoznawczym charakterze.

Zarówno afektywny, jak i poznawczy aspekt empatii jest zróżnicowany interindywidualnie. Empatia afektywna jest w dużej mierze uwarunkowana genetycznie (Rushton, Fulker, Neale, Nias, Eysenck, 1986; Zahn-Waxler, Robinson, Emde, 1992). Natomiast w rozwoju empatii poznawczej decydującą rolę odgrywają czynniki środowiskowe (Baron-Cohen, 2014). Wiele przemawia za tym, że wzorce reagowania empatią poznawczą, w szczególności przyjmowania ról, są rezultatem wpływów środowiskowych, tj. oddziaływań rodzicielskich. Modelowanie i stosowanie indukcji to najczęściej wskazywane techniki wychowawcze sprzyjające rozwojowi empatii poznawczej (Hoffman, 2006).

Społeczna rola jest bodaj najczęściej podnoszonym aspektem empatii. Rezultaty licznych badań ukazują dobroczynne skutki empatii traktowanej jako właściwość indywidualna, dyspozycyjna. Wiązano ją z poczuciem moralności, sprawiedliwości, zachowaniami prospołecznymi i współpracą (Batson, Shaw, 1991; Eisenberg, Morris, 2001; Hoffman, 2006; Szuster, 2016). Podkreślano jej znaczenie w ograniczaniu skłonności do wykroczeń i sprawstwa przemocy rówieśniczej (Davis, 1999). Istnieją mocne dowody wskazujące na związek antyspołecznych zachowań z niskim poziomem empatii (Jolliffe, Farrington, 2004) oraz słabą, ujemną zależność pomiędzy ogólnymi skłonnościami empatycznymi a zaangażowaniem się w przemoc (Correia, Dalbert, 2008; Endresen, Olweus, 2001; Jolliffe, Farrington, 2006), także w perspektywie długofalowej (Olweus, 1993). Wykazano również związek cyberprzemocy zarówno z poziomem empatii globalnej (Steffgen, König, Pfetsch, Metzler, 2012), jak i afektywnej, a także poznawczej (Ang, Goh, 2010; Schultze-Krumbholz, Scheithauer, 2009). Wyniki wskazują także, że empatia jest pozytywnie związana z regulowaniem emocji i zachowań emocjonalnych (Eisenberg, 2000), negatywnie z intensywnością i częstością występowania negatywnych emocji (Davis, Conklin, Smith, Luce, 1996), a także może być przyczyną pojawiania się poczucia winy, które z kolei może prowadzić do prospołeczności (Hoffman, 2006).

Dyspozycyjna empatia a ustosunkowania wobec innego

Z punktu widzenia prezentowanego badania szczególnie interesujące są rezultaty wskazujące na rolę empatii w modyfikowaniu ustosunkowań wobec innych, np. grup mniejszościowych, wyraziście odmiennych od kontekstu społecznego, w którym funkcjonuje podmiot. Wyniki badań wskazują, że dyspozycyjna empatia upożytywnia postawy wobec członków grup napiętnowanych – chorych na AIDS,

bezdolnych, przestępców (Batson, 1997; Clore, Jeffrey, 1972) i przedstawicieli grup mniejszościowych (Vescio, Sechrist, Paolucci, 2003). Nasila wrażliwość na potrzeby innych, skłaniając zarazem do rozważenia długoterminowych konsekwencji pomocy. To sprawia, że wsparcie osób o większym nasileniu dyspozycyjnej empatii jest mniej zależne od wpływu doraźnych czynników sytuacyjnych, tj. łatwości reinterpretacji sytuacji potrzeby innego (Batson, Dyck, Brandt, Batson, Powell, 1988) czy nastroju (Batson i in., 1989).

Przedmiotem zainteresowania w kolejnym badaniu są nieafektywne skutki dyspozycyjnej empatii, dotyczące ustosunkowań wobec osoby należącej do innej kategorii wyznaniowej. Przywołane ustalenia wskazują, że empatia rozumiana jako indywidualna właściwość modyfikuje różne przejawy ustosunkowań społecznych. Obraz tych ustaleń jest spójny – większa dyspozycyjna wrażliwość empatyczna ogranicza negatywne, pochodne od stereotypów, ustosunkowania wobec członków grup mniejszościowych charakteryzujących się niskim statusem.

Hipotezy. Oczekiwano związków pomiędzy wrażliwością empatyczną a nasileniem ocen osoby należącej do innej kategorii wyznaniowej. Sprawdzano deklarowane przejawy ustosunkowań odnoszące się do różnych aspektów funkcjonowania osoby należącej do innej kategorii: ocenę afektywną w postaci wrażenia, jakie wzbudziła, ocenę adekwatności jej zachowania, ocenę kompetencji, a także deklarowaną chęć współpracy. O ile wybór wymiarów ocen dotyczących afektu, zachowania i dystansu wprost wynika z rezultatów badań nad regulacyjną rolą empatii, o tyle wymiar kompetencji wymaga komentarza. Wskazuje się, że kompetencja (czy też sprawność) jest podstawową, obok wspólnotowości, dymensją, która wyznacza spostrzeganie społeczne (Fiske, 1982; Wojciszke, 2010). O ile podmiot, charakteryzując siebie, koncentruje uwagę na własnej sprawności i skuteczności (one bowiem wyznaczają możliwości efektywnego zabezpieczenia własnych interesów), to w przypadku innego koncentruje się na wymiarach moralnościowych (wspólnotowych). Ponieważ od tego jak spostrzegany jest inny – jako uczciwy i pomocny czy też kłamliwy i egoistyczny – zależy wiele decyzji. Zatem zarówno wyrazista moralność innego, przy mniejszym znaczeniu przypisywanemu jego kompetencji, jak i sprawność własna jest adaptacyjna i służy zabezpieczeniu interesów podmiotu. Taka konfiguracja wymiarów spostrzegania społecznego wyznaczona jest wszakże wyłącznie własną perspektywą. W kontekście modyfikujących właściwości empatii wydaje się prawdopodobne, że większa empatia poznawcza – sprzyjająca dostrzeganiu odrębności perspektywy własnej i innego – może współwystępować z ograniczeniem takiej

asymetrii. Innymi słowy, kompetencje i sprawności innego mogą być istotnym wymiarem oceny jego funkcjonowania. To zaś może sprzyjać wyższemu ocenianiu innej osoby także na wymiarze kompetencji.

Oczekiwano, że większa dyspozycyjna empatia będzie współwystępowała z wyższymi ocenami osoby na wymiarze afektywnym, behawioralnym i sprawnościowym oraz z większą chęcią współpracy z nią.

Metoda

Badanie miało charakter korelacyjny. Dokonywano w nim pomiaru empatii dyspozycyjnej oraz ustosunkowań wobec osoby prezentowanej na filmie.

Operacjonalizacja zmiennych: Pomiar empatii. Do pomiaru dyspozycyjnej empatii użyto kwestionariusza *Empathy Scale Items* (Caruso, Mayer, 1998). Kwestionariusz składa się z 30 stwierdzeń (np. „Łatwo się wzruszam, oglądając smutny film”), które badani oceniają na pięciostopniowej skali (1 – *zupełnie się do mnie nie odnosi*; 5 – *całkowicie się do mnie odnosi*). Wskaźnikiem empatii dyspozycyjnej jest suma zaznaczonych wartości w poszczególnych stwierdzeniach. Zakres wskaźnika mieścił się pomiędzy 30 a 150².

Pomiar ustosunkowań. Postawy mierzono za pomocą autorskiego kwestionariusza (Skorb, 2012), w skład którego wchodziły 4 stwierdzenia dotyczące osoby przedstawionej w specjalnie przygotowanym materiale filmowym, eksponowanemu osobom badanym. Ich zadaniem było zaznaczenie na pięciostopniowej skali odpowiedzi najbardziej odpowiadającej ich odczuciom. Każde twierdzenie odzwierciedlało inny aspekt ustosunkowania:

1) Ustosunkowanie afektywne – ocena wrażenia: („Osoba, którą widziałem/am na filmie, zrobiła na mnie”: 1 – *negatywne wrażenie*, 5 – *pozytywne wrażenie*).

2) Ustosunkowanie behawioralne – ocena, na ile zachowanie osoby jest adekwatne do sytuacji: („Uważam, że jej postępowanie w opisanych sytuacjach było”: 1 – *nieadekwatne*, 5 – *adekwatne*).

3) Ustosunkowanie sprawnościowe – ocena kompetencji: („Uważam, że osoba, którą widziałem/am na filmie, jest”: 1 – *niekompetentna*, 5 – *kompetentna*).

4) Poczucie dystansu psychologicznego – ocena stopnia dążenia/unikania: („Jeśli miałbym/miałabym uczestniczyć we wspólnym projekcie z osobą, którą widziałem/łam na filmie, zrobiłbym/łabym to”: 1 – *bardzo niechętnie*, 5 – *bardzo chętnie*).

² Współczynnik α Cronbacha dla kwestionariusza mieści się w przedziale od 0,5 (*positive sharing*) do 0,7 (*responsive crying*).

Wskaźnikami wymienionych aspektów ustosunkowań były wartości zaznaczone na poszczególnych skalach.

Materiał bodźcowy. Prezentowano przygotowany specjalnie dla celów badania pięciominutowy film. Jego bohaterką była młoda kobieta, Polka, która opowiadała o swoich doświadczeniach (pozytywnych i negatywnych) będących konsekwencją zmiany wyznania (z katolicyzmu na islam). Prezentowała swoje decyzje jako świadomy akt, poparty głębokimi przemyśleniami i refleksją. Dla podkreślenia wyrazistości odrębności kategorii wyznaniowej kobieta miała na głowie burkę.

Osoby badane. W badaniu wzięło udział 120 studentów z wydziałów filozofii i psychologii UW oraz z wydziałów SGGW w wieku 19–27 lat, w tym 77 kobiet i 43 mężczyzn ($M = 23$; $SD = 1,78$).

Procedura. Badanie realizowane było w dwóch etapach oddzielonych tygodniową przerwą. Miało charakter anonimowy – badani posługiwali się wybranymi przez siebie symbolami, co pozwalało ustalić, że kwestionariusze pochodzą od jednej osoby. W pierwszym etapie, realizowanym w małych grupach, badani wypełniali kwestionariusz empatii. Podczas kolejnego, indywidualnego spotkania prezentowano badanym film, a następnie proszono o udzielenie odpowiedzi na pytania dotyczące prezentowanej na filmie osoby.

Wyniki

Matrycę korelacji oraz podstawowe statystyki opisowe dla zmiennych uwzględnionych w badaniu przedstawia tabela 2.

Wyniki analiz korelacji wykazały dodatnią współzależność pomiędzy dyspozycyjną empatią a afektywną oceną wrażenia, adekwatnością zachowania oraz dystansem psychologicznym. W zakresie oceny kompetencji uzyskano

dodatni związek na poziomie tendencji. Oczekiwana w hipotezie zależność została ujawniona. Stwierdzono współzależność poziomu dyspozycyjnej empatii i ocen eksponowanej osoby – im wyższy poziom empatii, tym bardziej pozytywne oceny w zakresie poszczególnych wymiarów: afektywnego, adekwatności zachowania oraz dystansu psychologicznego wobec członka grupy obcej. Eksploracyjny charakter badanego związku pomiędzy empatią a oceną kompetencji uzasadnia interpretację uzyskanego wyniku jako silnej tendencji wskazującej na współzależność obu zjawisk.

Dyskusja

Uzyskane wyniki mają w dużej mierze charakter replikacyjny. Stanowią kolejny dowód potwierdzający regulacyjne znaczenie dyspozycyjnej empatii w ograniczaniu automatycznych, negatywnych ustosunkowań wobec innych. Ekspozycja osoby z własnej kategorii (Polka), która z własnej woli stała się członkiem innej kategorii wyznaniowej, była celowym zabiegiem. Jak wskazują badania, „odstępcy” – osoby niepodzielające poglądów większości czy „opuszczające” własną grupę, przyciągają szczególną uwagę i nasilają aktywność grupy, ale zdecydowanie nie są lubiani (Brown, 2006). W tym kontekście widoczna staje się rola empatii. W zakresie wszystkich wymiarów wyznaczających różne aspekty postawy większa dyspozycyjna empatia współwystępowała z deklarowaniem bardziej pozytywnych ustosunkowań. Dotyczyło to zarówno zgeneralizowanej deklaracji afektywnej – lubienia, jak i aspektów bardziej specyficznych, a zarazem mniej związanych z kwestią zmiany wyznania – oceny zachowania i potencjalnej współpracy. Warto przypomnieć, że takie pozornie bez związku wymiary bywają znakomitym „papierkiem lakmusowym” uprzedzeń i stereotypów. W badaniach Maison (1995) ten sam projekt budynku był inaczej oceniony na wielu różnych wymiarach (kompetencji, funkcjonalności, estetyki) w zależności od informacji o narodowości jego autora. Fakt, że inny i jego zachowanie są w takim przypadku oceniane bardziej

Tabela 2

Macierz korelacji badanych zmiennych

	<i>M</i>	<i>SD</i>	1	2	3	4
1. Empatia	108,70	14,18	-			
2. Ustosunkowanie afektywne	3,33	1,04	0,335**	-		
3. Ustosunkowanie behawioralne	3,67	0,87	0,294**	0,549**	-	
4. Ustosunkowanie sprawnościowe	3,58	0,88	0,171(t)	0,517**	0,659**	-
5. Poczucie dystansu psychologicznego	3,51	1,08	0,259**	0,538**	0,396**	0,329**

(t) $p < 0,065$; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

pozytywnie, potwierdzają również badania skupiające się na empatii wzbudzonej sytuacyjnie (Davis, 1999). Niemniej badanie zawiera ograniczenia, każące z pewną ostrożnością odnieść się do interpretacji wskazującej na związki między empatią a upożytywnianiem ustosunkowań specyficznie międzygrupowych. Po pierwsze nie uwzględniono kontroli procesu kategoryzacji: czy eksponowana osoba była rzeczywiście spostrzegana jako członek innej niż własna kategorii, czy jako odstępcza (co sugerowano we wprowadzeniu). Po drugie badanie nie daje odpowiedzi na to, czy analogiczny związek nie ujawniłby się także w odniesieniu do członka grupy własnej. Niemniej nawet taki obraz wyników nie dyskredytowałby znaczenia dyspozycyjnej empatii w kontekście upożytywniania oceniania innych.

Uzyskany wynik nie jest związany z wpływem aprobaty społecznej, na co zwykle narażone są deklarowane, jawne pomiary. Analiza korelacji w badaniu pilotażowym, testującym kwestionariusz na próbie polskiej (Skorb, 2012), nie ujawniła współwystępowania miar empatii z użyciem kwestionariusza Caruso i potrzebą aprobaty społecznej.

Na koniec warto skomentować wynik dotyczący wymiaru kompetencji – im wyższa empatia, tym bardziej pozytywna ocena kompetencji innego. Uzyskany wynik wymaga starannej replikacji i to w schemacie eksperymentalnym. Stanowi jednak przesłankę uzasadniającą kontynuowanie poszukiwań dotyczących regulacyjnych właściwości empatii. Dotyczy to również domeny wymiarów wyznaczających spostrzeganie społeczne innych ludzi – także w zakresie kompetencji. Kierunek zależności w przypadku wymiaru kompetencji jest taki sam, jak w przypadku pozostałych wymiarów, co wydaje się wspierać interpretację, że empatia współwystępuje ze spostrzeganiem innych ludzi jako autonomicznych jednostek, których oceny nie są determinowane ich przynależnością kategoryalną.

DYSKUSJA OGÓLNA

Złożony, wielowymiarowy proces przyjmowania społecznej perspektywy fascynuje coraz większą grupę badaczy (Batson, Early, Salvarani, 1997; Davis, 2005; Galinsky, Maddux, Gilin, White, 2008; Gehlbach i in., 2012). Przedmiotem badań są pojedyncze przejawy zjawiska, lecz kumulacja ich rezultatów pozwoli na bardziej wnikliwą syntezę opisującą specyfikę procesu (por. Gehlbach i in., 2012). Niniejszy tekst ujmuje zjawiska empatii i egocentryzmu właśnie z punktu widzenia tego nadrzędnego procesu, wspólnego obu conceptom – procesu przyjmowania perspektywy innej osoby. Oba zjawiska traktowane są jako indywidualne dyspozycje. W przypadku empatii podkreśla się znaczenie takiego odczuwania innych, które jest możliwe dzięki rozwojowi poznawczych mechanizmów wzbudzających empatię, tj. skojarzeń zapośredniczonych

językiem, przyjmowania ról czy warunkowania klasycznego. W przypadku egocentryzmu koncentracja na perspektywie innego oraz zmiana jego sytuacji stanowi rodzaj wewnętrznego wzmocnienia. Względna niezależność egocentryzmu od czynników sytuacyjnych sprawia, że uwaga koncentrowana jest na zmianie sytuacji, a nie własnym sprawstwie (Szuster, 2005).

Uzyskane rezultaty wskazały na związki dyspozycji ze spostrzeganiem emocjonalnego funkcjonowania innych oraz ustosunkowaniami wobec osoby należącej do kategorii innej niż własna. Okazało się, że wraz ze wzrostem poziomu egocentryzmu spada nasilenie infrahumanizacji. Wynik ten wydaje się znaczący i wart dalszej eksploracji, ponieważ, mimo że infrahumanizacja od wielu lat jest przedmiotem intensywnych badań, nadal niewiele wiemy o czynnikach ją ograniczających. Poszukiwano głównie czynników sytuacyjnych (np. wzbudzenie inteligentnej rywalizacji; por. Baran, 2007), mało natomiast wiadomo o właściwościach dyspozycyjnych. Badanie I częściowo wypełnia tę lukę. Ponadto uzyskano rezultaty wskazujące na związki egocentryzmu z innymi parametrami spostrzegania emocjonalnego funkcjonowania innych, dotychczas nieeksplorowanymi w badaniach – atrybucją emocji zróżnicowanych ze względu na znak i modalność. Egocentryzm okazał się współwystępować z selektywnym spostrzeganiem emocjonalnego funkcjonowania innych, wolnym od tendencji faworyzacyjnych czy dyskryminacyjnych. Warto podkreślić, że opisane współzależności dotyczyły tylko członków grupy obcej. Wynik ten potwierdza, że to właśnie perspektywa zewnętrzna jest osiową dla egocentryzmu oraz wskazuje na jego powiązania z percepcją emocjonalności innych (por. także Wojnarowska, 2016).

Z kolei większa dyspozycyjna empatia współwystępowała z bardziej pozytywnymi ustosunkowaniami wobec innej osoby. Warto zwrócić uwagę na selektywny związek empatii (dotyczył on bowiem aspektu afektywnego), lubienia, dystansu psychologicznego – gotowości współpracy oraz oceny zachowania. W najmniejszym zakresie (choć nadal na poziomie tendencji) dotyczył sprawności, czyli oceny kompetencji. Ten rezultat implikuje alternatywne interpretacje. Pierwsza koncentruje się na fakcie, że związek empatii z ocenami kompetencji innego okazał się najslabszy w porównaniu z innymi analizowanymi wymiarami. Innymi słowy sugeruje to, że empatia współwystępuje raczej z ocenami afektywnymi (generowanymi pobudzeniem empatycznym), dotyczącymi wspólnotowości (wchodzenie w relacje), czy też z ocenami zachowania niż z ocenami innych na wymiarze sprawnościowym. Uzyskany jednak na poziomie trendu rezultat, dotyczący oceny kompetencji innej osoby, pozwala spojrzeć na to zjawisko również z drugiej strony. Sugeruje mianowicie, że im większa dyspozycyjna

empatia, tym bardziej pozytywne stają się także oceny innych w zakresie cech sprawnościowych, zazwyczaj „zastrzeżonych” dla samooceny. Wynik ten wskazuje, że dyspozycyjna empatia może współwystępować z ograniczeniem asymetrii wymiarów spostrzegania społecznego wyznaczonych perspektywą biorcy i sprawcy (Wojciszke, 2010), co stanowi ciekawą przesłankę do dalszych badań i eksploracji.

W obliczu dominacji zainteresowania sytuacyjnym aspektem przyjmowania perspektywy prezentowane rezultaty są przesłanką wspierającą zasadność eksploracji dyspozycyjnych aspektów zjawiska. Rezultaty obu badań są spójne, wskazujące na współwystępowanie przejawów przyjmowania perspektywy z upożytywnianiem różnych obszarów społecznego funkcjonowania członków innej grupy.

Na koniec warto rozważyć, na mocy jakich mechanizmów empatia i egzocentryzm współwystępują z selektywnym spostrzeganiem emocjonalności i upożytywnianiem ustosunkowań wobec innych. Model przetwarzania informacji (Fiske, Neuberg, 1990) opisuje continuum, którego krańce wyznaczone są zindywidualizowanym, personalnym i atrybucyjnym vs. kategoryalnym i apersonalnym przetwarzaniem. Dominacja przetwarzania kategoryalnego może być ograniczana procesami motywacyjnymi i poznawczymi. Te pierwsze generowane są m.in. potrzebą tworzenia adekwatnego obrazu innej osoby lub rzeczywistości, drugie uwagą. Oba procesy charakteryzują empatię i egzocentryzm. Kolejną wspólną charakterystyką obu zjawisk są relacje pomiędzy umysłowymi reprezentacjami podmiotowych doświadczeń (np. struktury Ja) a reprezentacjami innych ludzi (struktury poza-Ja). Podmiot może projektować swoje doświadczenia na inną osobą lub też przyjmować cudze doświadczenia i właściwości jako własne (introjeksja). Dzięki obu procesom poznawczym (projekcji i introjeksji) możliwe jest połączenie odrębnych reprezentacji – własnej osoby (Ja) i innego – we wspólny obszar. Innymi słowy, możliwa jest wspólnota psychologiczna (Davis, 1999). Pierwszy mechanizm, w przeciwieństwie do drugiego, nie wymaga szczególnej wiedzy o drugiej osobie ani skupienia na niej uwagi. Może być efektem wielu zgeneralizowanych doświadczeń i interakcji podmiotu z innymi ludźmi oraz stanowić bardziej uogólnioną podstawę wnioskowania o innych. Zgromadzone wcześniej dane wskazują na ograniczenie procesu projekcji u osób o większej dostępności perspektywy i większym egzocentryzmie (por. Szuster, 2008; Szuster, Borodo, 2011). Uzyskane rezultaty pozwalają oczekiwać dominacji procesów introjeksji także w przypadku empatii. Wyznaczać może ona zatem specyfikę obu badanych zjawisk.

LITERATURA CYTOWANA

- Ambady, N., Rosenthal, R. (1993). Half a minute: Predicting teachers evaluations from thin slices of nonverbal behavior and physical attractiveness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 431–441.
- Ames, D. R. (2004). Strategies for social inference: A similarity contingency model of projection and stereotyping in attribute prevalence estimates. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87, 573–585.
- Ang, R. P., Goh, D. H. (2010). Cyberbullying among adolescents: The role of affective and cognitive empathy, and gender. *Child Psychiatry and Human Development*, 41, 387–397.
- Baran, T. (2007). *Dehumanizacja w stosunkach międzygrupowych. Czy „obcy” to też człowiek?* Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Barlińska, J., Szuster, A., Winiewski, M. (2013). Cyberbullying among adolescents: role of the communication medium, form of violence and empathy. *Journal of Communication & Applied Social Psychology*, 23, 37–51.
- Barlińska, J., Szuster, A., Winiewski, M. (2015). The role of short and long term cognitive empathy activations in preventing cyberbystander. *Cyberpsychology, Behaviour and Social Networking*, 18, 241–244.
- Baron-Cohen, S. (2014). *Teoria zła. O empatii i genezie okrucieństwa*, tłum. A. Nowak. Warszawa: Smak Słowa.
- Bar-Tal, D. (1999). Przekonania społeczne w czasie nierozwiązywalnych konfliktów. *Studia Psychologiczne*, 37 (2), 175–199.
- Bar-Tal, D. (2013). *Intractable conflicts*. New York: Cambridge University Press.
- Batson, C. D. (1991). *The altruism question: Toward a social-psychologist answer*. New York Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Batson, C. D. (1997). Self-other merging and the empathy-altruism hypothesis: Reply to Neuberg et al. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 517–522.
- Batson, C. D., Batson, J. C., Griffitt, C. A., Barrientos, S., Brandt, J., Sprenelmeyer, P., Bayly, M. J. (1989). Negative state relief and the empathy-altruism hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 922–933.
- Batson, C. D., Dyck, J. L., Brandt, J. R., Batson, J. G., Powell, A. L. (1988). Five studies testing two new egoistic alternatives to the empathy-altruism hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55, 52–77.
- Batson, C. D., Early, S., Salvarani, G. (1997). Perspective taking: Imagining how another feels versus imagining how you would feel. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 751–758.
- Batson, C. D., Shaw, L. L. (1991). Evidence for altruism: Toward a pluralism of prosocial motives. *Psychological Inquiry*, 2, 107–122.
- Bielska, M. (2008). *O związkach między standardami wartościowania „poza-Ja”, formami identyfikacji społecznych, inteligencją emocjonalną oraz spostrzeganiem emocjonalności swoich i obcych*. Niepublikowana praca magisterska. Warszawa: Wydział Psychologii UW.
- Borodo, E. (2009). *Generalizacja Ja i spostrzeganie innych na wymiarach emocjonalnego funkcjonowania – rola standardów*

- poza-Ja i złożoności poznawczej. Niepublikowana praca magisterska. Warszawa: Wydział Psychologii UW.
- Brown, R. (2006). *Procesy grupowe*, tłum. J. Suchecki. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Caruso, D., Mayer, J. (1998). *A measure of emotional empathy for adolescents and adults*. Unpublished Manuscript. Durham: University of New Hampshire.
- Clore, G. L., Jeffrey, K. M. (1972). Emotional role playing, attitude change and attraction toward a disabled person. *Journal of Personality and Social Psychology*, 23, 105–111.
- Codol, J. P., Jarymowicz, M., Kamińska-Feldman, M., Szuster-Zbrojewicz, A. (1989). Asymmetry in the estimation of interpersonal distance and identity affirmation. *European Journal of Social Psychology*, 19, 11–22.
- Correia, I., Dalbert, C. (2008). School bullying: Belief in a personal just world of bullies, victims and defenders. *European Psychologist*, 13, 249–254.
- Crisp, R. J., Hewstone, M. (2006). *Multiple social categorization: Processes, models and applications*. New York: Psychology Press.
- Davis, M. H. (1999). *Empatia. O umiejętności współodczuwania*, tłum. J. Kubiak. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Davis, M. H. (2005). A “constituent” approach to the study of perspective taking: What are its fundamental elements? W: B. F. Malle, S. D. Hodges (red.), *Other minds: How humans bridge the divide between self and others* (s. 44–55). New York: Guilford Press.
- Davis, M. H., Conklin, L., Smith, A., Luce, C. (1996). Effect of perspective taking on cognition representation of persons: A merging of self and other. *Journal of Personal and Social Psychology*, 70, 713–726.
- Decety, J., Jackson, P. L. (2004). Functional architecture of human empathy. *Behavioural and Cognitive Neuroscience Reviews*, 3, 71–100.
- Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., Kafati, G. (2000). Group identity and intergroup relations The common in-group identity model. *Advances in Group Processes*, 17, 1–35.
- Drogosz, M., Bilewicz, M., Kofta, M. (red.) (2012). *Poza stereotypy: Dehumanizacja i esencjalizm w postrzeganiu grup społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Eisenberg, N. (2000). Emotion, regulation and moral development. *Annual Review Psychology*, 51, 665–697.
- Eisenberg, N., Morris, A. S. (2001). The origins and social significance of empathy-related responding. *Social Justice*, 14, 95–120.
- Eisenberg, N., Strayer, J. (1987). Critical issues in the study of empathy. W: N. Eisenberg, J. Strayer (red.), *Empathy and its development* (s. 3–13). Cambridge: Cambridge University Press.
- Endresen, I. M., Olweus, D. (2001). Self-reported empathy in Norwegian adolescents: Sex differences, age trends, and relationship to bullying. W: A. C. Bohart, C. Arthur, D. J. Stipek (red.), *Constructive & destructive behavior: Implications for family, school, & society* (s. 147–165). Washington: American Psychological Association.
- Fiske S. T. (1982). Schema-triggered affect: Applications in social perception. W: M. S. Clark, S. T. Fiske (red.), *Affect and Cognition: The 17th Annual Carnegie Symposium on Cognition* (s. 56–78). New York Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Fiske, S. T., Neuberg, S. L. (1990). A continuum of impression formation, from category-based to individuating processes: Influences of information and motivation on attention and interpretation. W: M. P. Zanna (red.), *Advances in experimental social psychology* (s. 1–74). New York: Academic Press.
- Frith, C. D., Frith, U. (2007). Social cognition in humans. *Current Biology*, 17, 724–732.
- Galinsky, A. D., Maddux, W. W., Gilin, D., White, J. B. (2008). Why it pays to get inside the head of your opponent: The differential effects of perspective taking and empathy in negotiations. *Psychological Science*, 19, 378–384.
- Galinsky, A. D., Moskowitz, G. B. (2000). Perspective-taking: Decreasing stereotype expression, stereotype accessibility and in-group favoritism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 708–724.
- Gehlbach, H., Brinkworth, M. E., Wang, M. T. (2012). The social perspective taking process: What motivates individuals to take another’s perspective? *Teachers College Record*, 114, 197–225.
- Gocłowska, M. (2007). *Zmiana w postrzeganiu siebie i innych jako skutek manipulowania rozmówcą*. Niepublikowana praca magisterska. Warszawa: Wydział Psychologii UW.
- Górecka, A., Szuster, A. (2011). O pozornej nieuchronności autowaloryzacji w obliczu dylematów moralnych: rola dostępności standardów poza-Ja i przeciążenia poznawczego. *Psychologia Społeczna*, 6, 34–49.
- Greene, J. D., Nystrom, L. E., Engell, A. D., Darley, J. M., Cohen, J. D. (2004). The neural bases of cognitive conflict and control in moral judgment. *Neuron*, 44, 389–400.
- Hall, J. A., Andrzejewski, S. A., Topchick, J. E. (2009). Psychosocial correlates of interpersonal sensitivity: A meta-analysis. *Journal of Nonverbal Behavior*, 33, 149–180.
- Hoffman, M. L. (2006). *Empatia i rozwój moralny*, tłum. O. Waśkiewicz. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Ickes, W. (red.) (1997). *Empathic accuracy*. New York: Guilford Press.
- Jarymowicz, M. (1994). W stronę indywidualnej podmiotowości i zbliżeń z innymi: podmiotowe podstawy społecznych identyfikacji. W: M. Jarymowicz (red.), *Poza egocentryczną perspektywą widzenia siebie i świata* (s. 11–33). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Jarymowicz, M., Kamińska-Feldman, M., Szuster, A. (2016). The asymmetry bias in me-we-other distance rating. The pole of social stereotypes. *Frontiers in Psychology*, 7, 50, doi: <http://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00050>.
- Jarymowicz, M., Szuster, A. (2014). *Rozmowy o rozwoju osobowym. Od koncentracji na sobie i swoich do otwartości na świat i altruizmu*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Jolliffe, D., Farrington, D. P. (2004). Empathy and offending. A systematic review and meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 9, 441–476.
- Jolliffe, D., Farrington, D. P. (2006). Examining the role between low empathy and bullying. *Aggressive Behavior*, 32, 540–550.

- Jurewicz, M. (2014). *Wpływ rekatoryzacji do grupy nadrzędnej, do której aspiruje grupa własna wywołanej bodźcem wizualnym (flagą UE) na infrahumanizację i atrybucję umysłu*. Niepublikowana praca magisterska. Warszawa: Wydział Psychologii UW.
- Kamińska-Feldman, M. (1994). *Asymetria w ocenianiu dystansów Ja – Inni*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Wydziału Psychologii UW.
- Karwowska, D., Szuster, A. (2006). O niektórych indywidualnych właściwościach ograniczających wpływ nieświadomionego afektu. W: R. Ohme (red.), *Nieuświadomiony afekt* (s. 219–230). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Karyłowski, J. (1978). O dwóch typach regulacji czynności prospołecznych. W: J. Reykowski (red.), *Teoria osobowości a zachowania prospołeczne* (s. 59–91). Warszawa: IFiS PAN.
- Karyłowski, J. (1982). *O dwóch typach altruizmu: badania nad endocentrycznymi i egzocentrycznymi źródłami bezinteresownych działań na rzecz innych ludzi*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Krueger, J. (2007). From social projection to social behavior. *European Review of Social Psychology*, 5, 18, 1–36.
- Leyens, J. (2000). The emotional side of prejudice: The attribution of secondary emotions to ingroups and outgroups. *Personality and Social Psychology Review*, 4, 186–197.
- Leyens, J., Demoulin, S., Vaes, J., Gaunt, R., Paladino, M. P. (2007). Infra-humanization: The wall of group differences. *Social Issues and Policy Review*, 1, 139–172.
- Leyens, J., Rodriguez-Perez, A., Rodriguez-Torres, R., Gaunt, R., Paladino, M. P., Vaes, J., Demoulin, S. (2001). Psychological essentialism and the differential attribution of uniquely human emotions to ingroups and outgroups. *European Journal of Social Psychology*, 31, 395–411.
- Mackiewicz, A. (2008). *Regulacyjna rola standardów poza-JA w kształtowaniu otwartości na innych*. Niepublikowana praca magisterska. Warszawa: Wydział Psychologii UW.
- Maison, D. (1995). *Afektyno-poznawcze podstawy stereotypów narodowych*. Niepublikowana praca doktorska. Warszawa: Wydział Psychologii UW.
- Maison, D. (2012). Chętnie pomogę, ale zależy komu – o złożonych uwarunkowaniach podejmowania działań prospołecznych. W: A. Szuster, D. Maison, D. Karwowska (red.), *W stronę podmiotowości. O emocjonalności, tożsamości, dobrych uczynkach i pożytkach płynących z porannego wstawania* (s. 205–218). Sopot: Smak Słowa.
- Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D. R. (2008). Emotional intelligence: New ability or eclectic traits? *American Psychologist*, 63, 503–517.
- Miller, N. (2002). Personalization and the promise of contact theory. *Journal of Social Issues*, 58, 387–410.
- Mirosławska, M., Kofta, M. (2007). Zjawisko infrahumanizowania obcych: wstępny test hipotezy generalizacji Ja. *Psychologia Społeczna*, 2, 52–65.
- Ohme, R. K. (2003). *Podprogowe informacje mimiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN i Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej.
- Olweus, D. (1993). Victimization by peers: Antecedents and long-term outcomes. W: K. H. Rubin, J. B. Asendorf (red.), *Social withdrawal, inhibitions and shyness* (s. 315–341). New York Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Reykowski, J. (1979). *Motywacja, postawy prospołeczne a osobowość*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Różycka, M. (2008). O niektórych przejawach wrażliwości percepcyjnej na sygnały ekspresji emocjonalnych u osób o endo- vs. egzocentrycznej orientacji prospołecznej. W: D. Rutkowska, A. Szuster (red.), *O różnych obliczach altruizmu* (s. 177–186). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Rushton, J. P., Fulker, D. W., Neale, M. C., Nias, D. K. B., Eysenck, H. J. (1986). Altruism and aggression: The heritability of individual differences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 1192–1198.
- Rutkowska, D., Szuster, A. (2011). Choosing an interaction partner: The role of representations of other people and coding systems in the preference pattern for selection criteria. *Studia Psychologica*, 53 (2), 185–199.
- Schultze-Krumbholz, A., Scheithauer, H. (2009). Social-behavioral correlates of cyberbullying in a German student sample. *Journal of Psychology*, 217 (4), 224–226.
- Selman, R. L. (1975). Level of social perspective-taking and the development of empathy in children: Speculations from a social-cognitive viewpoint. *Journal of Moral Education*, 5 (1), 35–43.
- Skorb, D. (2012). *Wpływ empatii, dostępności perspektywy innego oraz mimikry na różne przejawy ustosunkowań wobec członków grupy obcej*. Niepublikowana praca magisterska. Warszawa: Wydział Psychologii UW.
- Steffgen, G., König, A., Pfetsch, J., Metzler, A. (2012). Are cyberbullies less empathic? Adolescents' cyberbullying behavior and empathic responsiveness. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Psychology*, 14, 643–648.
- Szuster, A. (2005). *W poszukiwaniu źródeł i uwarunkowań ludzkiego altruizmu*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Szuster, A. (2008). O roli standardów poza-JA w antycypacji zachowań i ocen zachowań innych ludzi. W: W. Ciarkowska, W. Oniszczenko (red.), *Szkiecy z psychologii różnic indywidualnych* (s. 294–308). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Szuster, A. (2016). Crucial dimension of human altruism. Affective vs. conceptual factors leading to helping or reinforcing others. *Frontiers in Psychology*, 7, 519, doi: 10.3389/fpsyg.2016.00619.
- Szuster, A., Borodo, E. (2011). The role of non-personal standards in the limitation of social projection processes. *Przeгляд Psychologiczny*, 54, 2, 159–178.
- Szuster, A., Karwowska, D. (2007). Podatność na wpływ utajonych afektów – rola złożoności standardów wartościowania. *Studia Psychologiczne*, 45, 4, 63–73.
- Szuster, A., Rutkowska, D. (2008). O mechanizmach endo- i egzocentrycznej orientacji prospołecznej. W: D. Rutkowska, A. Szuster (red.), *O różnych obliczach altruizmu* (s. 157–164). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Szuster, A., Wojnarowska, A., Wieteska, M. (2012). Wpływ naśladownia ekspresji mimicznej oraz dostępności perspektywy innej

- osoby na ograniczenie zjawiska infrahumanizacji. *Psychologia Społeczna*, 7 (3), 261–271.
- Szuster, A., Wojnarowska, A. (2016). The influence of mimicry on the reduction of infra-humanization. *Frontiers in Psychology*, 7, doi:10.3389/fpsyg.201600976.
- Tajfel, H. (1961). Cognitive aspects of prejudice. *Journal of Social Issues*, 25, 79–97.
- Tajfel, H. (red.) (1978). *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*. London: Academic Press.
- Tarnowska, M. (2009). *Natura i uwarunkowania subtelnej dehumanizacji: rola generalizacji Ja w procesach dehumanizacji animalistycznej i mechanistycznej*. Niepublikowana praca doktorska. Warszawa: Wydział Psychologii UW.
- Tarnowska, M., Sławuta, P., Kofta, M. (2012). Procesy dehumanizowania „obcych”: mechanizmy i funkcje. W: M. Drogoz, M. Bilewicz, M. Kofta (red.), *Poza stereotypy: dehumanizacja i esencjalizm w postrzeganiu grup społecznych* (s. 131–165). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Vescio, T. K., Sechrist, G., Paolucci, M. P. (2003). Perspective taking and prejudice reduction: The mediational role of empathy arousal and situational attributions. *European Journal of Social Psychology*, 33, 455–472.
- de Waal, F. B. M. (2012). The antiquity of empathy. *Science*, 336, 874–876.
- Winkielman, P., Niedenthal, P. (2009). Ucieleśniony emocjonalny umysł społeczny. W: M. Kossowska, M. Kofta (red.), *Psychologia poznania społecznego* (s. 83–101). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wojnarowska, A. (2016) *Regulacyjna rola przyjmowania perspektywy w spostrzeganiu emocjonalności innych ludzi: znaczenie dyspozycyjnych i sytuacyjnych aspektów procesu*. Niepublikowana praca doktorska. Warszawa: Wydział Psychologii UW.
- Wróbel, M. (2008). O transferze emocji i nastrojów między ludźmi – mechanizm i psychologiczne wyznaczniki zarażenia afektywnego. *Psychologia Społeczna*, 3, 8, 210–230.
- Wojciszke, B. (2010). *Sprawczość i wspólnotowość. Podstawowe wymiary spostrzegania społecznego*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Zahn-Waxler, C., Robinson, J. L., Emde, R. N. (1992). The development of empathy in twins. *Developmental Psychology*, 28, 1038–1047.

Perspective taking: On exocentrism and empathy as dispositional manifestation of the process and their relationships with perception of others

Anna Szuster, Alicja Gniewek, Agnieszka Wojnarowska

Faculty of Psychology, University of Warsaw

ABSTRACT

Research shows that the ability to take the perspective of another person, situational and dispositional, can significantly modify interpersonal and intergroup relationships by reducing stereotypes and antisocial behaviour. In presented research we explored how different expressions of dispositional perspective taking – empathy and exocentric pro-social orientation – relate to the way people perceive and evaluate others. The first study ($N = 94$) focused on perceiving emotions of others, including infra-humanization effect, while the main focus of the second study ($N = 120$) was to assess one's attitude toward a person, who belongs to a different social group. The results reveal that along with higher level of exocentric orientation the perception of others' emotions is less biased – out-group members are perceived as experiencing more intensive emotions than usually. Moreover, the research showed a negative correlation between exocentric orientation and infra-humanization. It was also found that empathy corresponds with having more positive opinions about others – including judgments of impressions, adequacy of behaviour and to some point estimation of competence. Empathy was also connected to declaration of a shorter psychological distance between the subject and the other. Those results support previous findings about perspective taking and its role in constraining social biases.

Keywords: taking others' perspective, empathy, exocentric pro-social orientation, infra-humanization

Złożono: 1.10.2014

Złożono poprawiony tekst: 14.02.2015/7.04.2015

Zaakceptowano do druku: 23.04.2015